

ԳՐԱԲԱՐԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԱՐԵՎԵԼԱՀԱՅԵՐԵՆԻ ԵԶՐՈՒԹԱՅԻՆ ԲԱՌԱՇԵՐՏԻ ԱՂԲՅՈՒՐ

ԿԱՐԻՆԵ ՄԻՔԱՅԵԼՅԱՆ *

Երևանի պետական համալսարան

Սույն հոդվածում քննվել են գրաբարից ժամանակակից հայերենի գիտական բառաշերտ անցած եզրույթների իմաստային դաշտերի փոփոխություններին առնչվող իրողությունները: Հետազոտության նպատակն է վեր հանել գրաբարից ժամանակակից արևելահայերենին անցած բառերի եզրույթացման գործընթացի առանձնահատկությունները, կատարել գրաբարյան եզրույթային բառաշերտի իմաստային դաշտերի համառոտ վերլուծությունը, դիտարկել ժամանակակից հայերենում գրաբարյան եզրույթների նոր բաղադրություններն ու գործածությունները, ինչպես նաև խմբավորել գրաբարից ժամանակակից հայերեն անցած եզրույթների կաղապարները՝ ըստ գրաբարի, ժամանակակից հայերենի և մասնագիտական եզրույթաբանական բառարանների:

Հետազոտության արդյունքում հանգել ենք այն եզրահանգման, որ լեզվի ներքին զարգացման միջոցներով եզրույթային համակարգի կատարելագործումն ունի որոշակի առավելություններ. հայերեն համարժեքներով եզրույթահամակարգը նպաստում է գիտական լեզվամշակույթի և ազգային ինքնության պահպանմանը, դրանք հասանելի և հանրամատչելի են հասարակության լայն խավերի համար, ինչը հեշտացնում է նաև գիտելիքի տարածումն ու կրթական գործընթացը: Բացի այդ, մայրենի լեզվով եզրույթաբանության զարգացումն ավելի է համապատասխանում ազգային գիտական լեզվամշակույթային առանձնահատկություններին, ինչը կարևոր է գիտության գրեթե բոլոր ոլորտներում, օրինակ՝ բժշկություն, քաղաքագիտություն, տնտեսագիտություն, իրավագիտություն, տեխնոլոգիական ն: Թեև մայրենի լեզվով եզրույթաբանությունն ունի սահմանափակ կիրառելիություն, մասնավորապես միջազգային մակարդակում, որտեղ անգլերենը կամ այլ լեզուներ գերիշխում են, այնուամենայնիվ ազգային լեզվով եզրույթաբանության զարգացումը խթանում է նաև լեզվական ինքնավարությունը և անկախությունը, նվազեցնում է օտար լեզուներից

* **Կարինե Միքայելյան** – բանասիրական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ հայոց լեզվի ամբիոնի դոցենտ

Карине Микаелян – кандидат филологических наук, доцент кафедры армянского языка ЕГУ

Karina Mikayelyan – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at YSU Chair of Armenian Language

Էլ. փոստ՝ miqayelyankarine@ysu.am. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7445-4003>.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 07.06.2024

Գրախոսվել է՝ 12.06.2024

Հաստատվել է՝ 14.06.2024

© The Author(s) 2024

կախվածությունը: Բացի այդ, պետք է ընդունել, որ նորարարական կամ տեխնոլոգիական շատ եզրույթներ գրեթե բոլոր լեզուներում էլ հաճախ փոխառվում են, որովհետև դժվար է կամ երբեմն անհնար ազգային լեզուներով դրանց համարժեքների ստեղծումը:

Բանալի բառեր - գրաբարյան եզրույթներ, եզրութային ներքին փոխառություններ, իմաստային դաշտի ընդլայնում, բառերի եզրութացում, եզրութահամակարգ, համանուն եզրույթներ, մայրենի լեզվով եզրութային համակարգի զարգացում և ռազմավարություն

Ժամանակակից արևելահայերենի եզրութային բառաշերտի միջուկը գրաբարյան բառապաշարն է: Հասկանալի է, որ գրաբարն էլ իր հերթին եզրութային բառաշերտի մի մասը ժառանգել է հնդեվրոպական մայր լեզվից՝ վաղնջահայերենում, հնագույն և հին հայերենի շրջափուլերում բառակազմական միջոցներով, հնագույն փոխառություններով հարստացնելով այն: Ակադ. Գ. Ջահուկյանը փաստում է. «... հնագույն շրջանին են պատկանում այն բառերը, որոնք պիտի հանդես գային այդ շրջանում հայ ժողովրդի համար բնորոշ բնական պայմանների, արտադրական հարաբերությունների, քաղաքական, իրավական և գաղափարական հարաբերությունների ու հաստատությունների հետ կապված: Մասնավորապես պետք է նշել **դասակարգային հասարակության** ու **պետության** առաջացման ու զարգացող **առևտրի** ձևավորման, **քաղաքական** ու **իրավական** նոր գաղափարների, **կրոնական** նոր պատկերացումների և հատկապես շրջանի վերջին **քրիստոնեության** մուտքի հետ կապված բառերն ու **տերմինները**»¹ (ընդգծումները մերն է՝ Վ. Մ.): Նախագրաբարյան բառապաշարի, դրա եզրութային բառաշերտի հանգամանակից քննությունը կատարել է ակադ. Գ. Ջահուկյանն իր վերոնշյալ աշխատության մեջ: Գրաբարյան ճարտասանական, լեզվաբանական, մաթեմատիկական եզրույթների ծագման, իմաստաբանական, կառուցվածքային քննության խնդիրներին անդրադարձել է պրոֆ. Վ. Համբարձումյանը²: Մեքենագիտական-մեքենաշինական եզրույթների իմաստաբանական, գործառական, կառուցվածքային հատկանիշների, ներքին փոխառության ուղիների և աղբյուրների քննությունը կատարել է Հ. Ց. Պետրոսյանը³:

Ժամանակակից արևելահայերենի եզրութային բառապաշարի քննությամբ

¹ Գ. Գ. Ջահուկյան, Հայոց լեզվի պատմություն. նախագրային ժամանակաշրջան, Եր., 1987, էջ 384:
² Տե՛ս Վ. Համբարձումյան, XVII-XIX դդ. գրաբար ճարտասանական երկերի տերմինաբանությունը, «Հայոց լեզվի պատմության հարցեր», պր. 2, Եր., 1985, էջ 257-317: **Նույնի՝** XVIII դ. գրաբարի մաթեմատիկական տերմինաբանությունը, «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», 1986, № 3, էջ 70-78: **Նույնի՝** Հայոց լեզվի կետադրական տերմինների ծագումը և կառուցվածքը, «Պատմաբանասիրական հանդես», № 1, 2001, էջ 102-119:
³ Հ. Ց. Պետրոսյան, Տերմինագիտության հիմունքներ. դասագիրք, Եր., 2010: **Նույնի՝** Գիտական գրավոր խոսք, Եր., 2014, էջ 115-152:

պարզվել է, որ ա) հետգրաբարյան ժամանակաշրջանում եզրութակերտման գործընթացում ներքին փոխառության ճանապարհով եզրութային իմաստ է ձեռք բերել գրաբարյան համագործածական բառապաշարի մի մասը, այսինքն՝ գրաբարում դրանք եզրութային իմաստ չեն ունեցել, դրանց եզրութացումը տեղի է ունեցել հետգրաբարյան փուլերում բառիմաստի ընդլայնման հետևանքով: Գրաբարյան պատրաստի բառաձևերը ժամանակակից հայերենի եզրութահամակարգերում կիրառվել են նոր իմաստներով. այսպես՝ *բազումք* գրաբարում նշանակել է «շատ մարդ, շատերը»⁴, ժամանակակից հայերենի աստղագիտական եզրութային համակարգում. «(աստղգ.) համաստեղություն հյուսիսային երկրագնդում՝ բաղկացված յոթ տեսանելի աստղերից»⁵: *Կոտոր, կոտորակ* գրաբարում ունեցել է միայն «կոտոր, պատառ»⁶ նշանակությունը: Ժամանակակից հայերենում՝ «կոտորակ - 1. Ամբողջի մաս: 2 (մաթ.) Թիվ, որը ցույց է տալիս, թե ամբողջը քանի հավասար մասի է բաժանված և դրանցից քանիսն է վերցված»⁷: Այս եզրութահամակարգը ժամանակակից հայերենում համալրվել է նաև նոր ածանցումներով և բարդություններով՝ կոտորակագիր, կոտորակային, կոտորակավոր, կոտորակել, կոտորակիչ, կոտորակում, կոտորակային թվական (լեզվբ.): Այսպիսով՝ գրանցվում է գրաբարում **բառ** → ժամանակակից հայերենում **եզրութ** իմաստային անցման կաղապարը: Բնաստային նորաբանության եղանակով եզրութային բառապաշարի հարստացման ուղին է սա⁸, ինչը նպաստում է լեզվի խնայողությանը: Այս երևույթի նկարագրությունն առկա է նաև Ռ. Կլապենբախի «Ժամանակակից գերմաներենի բառարան»⁹-ում իբրև նախկինում հայտնի բառային միավորների նոր իմաստներ կամ նոր բառաիմաստային տարբերակներ:

Բ) Բազմիմաստ բառերը, որոնք դեռևս գրաբարում ունեցել են նաև եզրութային նշանակություն, ևս օրինաչափ են: Բառի եզրութացումը դեռևս գրաբարում պայմանավորված է եղել իմաստային փոփոխության դրսևորումներով: Ժամանակակից հայերենում եզրութային իմաստային փոփոխության չի ենթարկվել: Այսպես՝ «այլակերպություն - 1. Այլակերպ լինելը՝ դառնալը, կերպարանափոխություն: 2. Փոփոխություն, այլալյություն: 3. Տարբերություն, պետսպիություն,

⁴ Ռ. Ս. Ղազարեան, Գրաբարի բառարան (այսուհետև՝ ԳԲ), հ. 1, Եր., 2000, էջ 249:

⁵ Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան (այսուհետև՝ ԺՀԼԲԲ), հ. 1, Եր., 1969, էջ 268:

⁶ Նույն տեղում, էջ 670:

⁷ Նույն տեղում, էջ 193:

⁸ Տե՛ս **Ю. М. Шемчук**, Переименование как особое лингвистическое явление неологии, Рема, 2010. **В. А. Серов**, Новое слово как результат действия номинативного механизма (на материале номинаций пунктов общественного питания в русском, английском и французском языках), МГЛУ, Конференция «Ломоносов-2023», **Е. С Traugott**, Semantic Change, Oxford Research Encyclopedias, 2017:

⁹ Տե՛ս **R. Klappenbach**, Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache, Akademie-Verlag, 1977:

զանազանություն: 4. (եկեղ.) Պայծառակերպություն (Քրիստոսի), նաև՝ այլակերպումն (եկեղց.) -Քրիստոսի այլակերպություն»¹⁰: Եզրութային իմաստը նույն կերպ մեկնում է նաև ՆԲՀԼ-ն. «այլակերպություն-որ և ՊԱՅԾԱՌԱԿԵՐՊՈՒԹԻԻՆ. ուստի և տօնն Վարդավառի»¹¹: Ժամանակակից հայերենում պահպանել են և՛ բառային, և՛ եզրութային իմաստները: Այսպիսով՝ գրաբարյան եզրություն առանց իմաստային փոփոխության ներքին փոխառության ճանապարհով անցել է ժամանակակից հայերենի եզրութային համակարգ, ուստի եզրութաբանական բառարանն արձանագրում է. «Հայ Եկեղեցույ հինգ գլխաւոր տօներէն մին, որ կը կոչուի նաև Պայծառակերպութիւն՝ Քրիստոսի պայծառ ու լուսաւոր կերպարանքով երեւալը իր առաքեալներէն երեքին՝ Պետրոսի եւ Յովհաննէսի եւ Յակոբոսի ներկայութեան Գալիլիոյ սուրբ լերան վրայ, որ ըստ հաստատուն աւանդութեան Թաբօր կոչուած լեռն եղած է... Տօնը կը կատարուի Զատկի ԺԴ. Կիրակին, այսինքն Զատկէն 98 օր ետքը, հետեւաբար 30 օրուան շարժականութիւն կրնայ ունենալ Յունիս 28-էն Օգոստոս 1: Տօնախմբութիւնը երեք օր է. Կիրակի՝ բուն տօնը»¹²: Այս պարագայում առկա է գրաբարյան **բառ և եզրութ** - ժամանակակից հայերենում նույնիմաստ **բառ և եզրութ** կադապարը:

Գ) Գրաբարյան եզրութային բառաշերտի մի մասը բնիկ հայերեն, հնագույն փոխառյալ մենիմաստ կամ մասնավորված իմաստային տարբերակ ունեցող բառաշերտն է: Այսպէս՝ «աբբայ (ասոր., յուն.) - վանահայր. վանքի կրօնաւոր. վանական»¹³, նույն կերպ մեկնում է նաև ՆԲՀԼ-ը՝ «աբբայ հայր կամ աբբահայր. վանական, միանձն, կրօնաւոր»: Ածանցված կիրառությունը ևս արձանագրել են գրաբարի բառարանները՝ աբբասուհի-կաթոլիկ կուսանոցի մայրապետ¹⁴, «գլուխ կրօնաւորեալ կուսից կամ հաւատաւորեաց. մայր վանից. մայրապետներու գլուխ»¹⁵: Ժամանակակից արևելահայերենը, ժառանգելով և պահպանելով գրաբարյան իմաստով եզրութը, տվյալ համակարգում իմաստային դաշտի ընդլայնման հետևանքով ածանցման եղանակով նորակազմություններն են լրացրել եզրութահամակարգի շարքը՝ «աբբա (եկեղ.)-նույնն է Աբբահայր: Աբբահայր (եկեղ.)-կաթոլիկ վանքի վանահայր: Աբբայ *ական* (եկեղ.)-աբբային հատուկ՝ վերաբերող, աբբայի: Աբբայ *արան* (եկեղ.)-աբբայի կացարան: Աբբայ *յություն* (եկեղ.)-1. Կաթոլիկ վանք (իր ունեցվածքով): 2. Կաթոլիկական վանքի վանահոր կոչումը և պաշտոնը: 3. Աբբայի պաշտոնավարության ժամանակաշրջանը: Աբբասուհի (եկեղ.)-կաթոլիկական կուսանոցի մայրապետ»¹⁶:

¹⁰ ԳԲ, հ. 1, էջ 55:

¹¹ **Գ. Աւետիքեան** և այլք, Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի (այսուհետև՝ ՆԲՀԼ), հ.1, ց. 1, Վենետիկ, 1836, էջ 86:

¹² **Մ. Օրմանեան**, Ծիսական բառարան (այսուհետև՝ ԾԲ), ց.1, Անթիլիաս, 1979, էջ 11:

¹³ ԳԲ, հ. 1, էջ 11:

¹⁴ Տե՛ս ԾԲ, էջ 11:

¹⁵ ՆԲՀԼ հ.1, ց. 1, էջ 1:

¹⁶ ԺՀԼԲԲ, հ. 1, էջ 1:

Ակնհայտ է, որ թեև գրաբարում էլ որոշ ածանցներ (-ական, -արան, -ութիւն) բառակերտման, եզրութակերտման գործունեություն ունեցել են, սակայն լեզվի զարգացման հետագա փուլերում դրանց եզրութաստեղծ կիրառությունը ընդլայնվել է՝ պայմանավորված եզրութների իմաստային դաշտերի ընդլայնմամբ: Հետագայում նորակազմություններով համալրվել է տվյալ եզրութահամակարգի բառաշերտը:

Դ) Գրաբարում մենիմաստ **եզրութ** → ժամանակակից հայերենում բազմիմաստ **եզրութ** կադապարներն էլ հաճախադեպ են: Ընդ որում, մենիմաստ եզրութը ժամանակակից հայերենում բազմիմաստ է՝ դառնալով ընդհանրական, գիտության մի բնագավառից անցնելով մյուսին, կիրառվելով տարբեր տերմինահամակարգերում: Թեև հաճախ եզրութային նշումը բացակայում է գրաբարում, բայց իմաստային դաշտը պահպանված է ժամանակակից հայերենում: Օրինակ՝ «Տոկոս (յուն.) - Դրամի շահ՝ պարտատերից գանձուող, վաշի. բարդություններում՝ տոկոսահաւաք, տոկոսել, տոկոսիք»¹⁷, ժամանակակից արևելահայերենում՝ «1. Ամբողջական թվի մեկ հարյուրերորդական մաս (նշանակվում է % նշանով) 2. Որևէ բանի քանակ, որ չափվում է որպես միավոր ընդունված որևէ բանի հարյուրերորդական մասով: 3. Մի տարվա ընթացքում դրամագլխի յուրաքանչյուր հարյուր ռուբլու դիմաց ստացվող շահ: 4. Այն վարձը, որ ստանում է վարկատուն՝ պարտատերը, պարտք տված դրամի դիմաց: 5. Այն վարձատրությունը, որ հաշվվում է՝ նկատի ունենալով շրջանառությունը՝ եկամուտը»¹⁸: Բարդություններում՝ տոկոսադրամ, տոկոսակալել (հզվդ.), տոկոսային, տոկոսայնություն, տոկոսանոց, տոկոսառու, տոկոսառություն, տոկոսավորել, տոկոսավորում, տոկոսատու, տոկոսացույց, տոկոսիք (հնց.), բառակապակցություններում՝ բարդ/պարզ/վաշխառուական/օրինական տոկոս. հարյուր տոկոսով. տոկոսաբեր թղթեր/արժեթղթեր են: Ըստ եզրութաբանական բառարանի՝ տոկոս- կազմակերպության, վարկատուի (փոխառուի) կողմից դրամական միջոցների կամ հասանելիք գումարների օգտագործման դիմաց վճար է, որը հանդես է գալիս ստացվելիք տոկոսային եկամտի (տրամադրված վարկի, ներդրված ավանդի կամ դեպոզիտի) և վճարվելիք տոկոսային ծախսի (ստացված վարկի, ավանդի կամ դեպոզիտի) տեսքով: Բարդություններում և բառակապակցություններում՝ տոկոսադրութ լողացող/հաշվարկային/միջբանկային/շուկայական/վարկային են: Եզրութային իմաստի ընդլայնման շնորհիվ իմաստային դաշտը շահեկան փոփոխությունների է ենթարկվել: Յուրացված փոխառյալ եզրութը ժամանակակից հայերենում լայնացրել է իմաստային դաշտը, եզրութային կայուն կապակցություններ կազմելու գործուն մաս է դարձել:

Ե) Գրաբարյան եզրութը ժամանակակից հայերենի բարդված տարբերակ-

¹⁷ ԳԲ, հ. 2, էջ 566:

¹⁸ ԺՀԼԲԲ, հ. 4, էջ 520:

ներում նաև նոր եզրութահամակարգերի միավոր է դառնում: Օրինակ՝ «աբեղայ (ասոր.) 1. Մենակեաց կրօնաւոր: 2. Վանական կրօնաւոր»¹⁹. «...հայր եղեալ կրօնաւորութեամբ...հրաժարեալ յաշխարհէ ուխտիւք և զգեստուք միանձն. վանական»²⁰: Ածանցված և բարդված՝ «աբեղայութիւն, աբեղութիւն, աբեղեան, աբեղէնք. աբեղաթաղ, աբեղայական, աբեղայակերպ»²¹: Հմմտ. ժամանակակից արևելահայերենում՝ «աբեղա 1. (եկեղ.) Կուսակրոն քահանա: 2. Կուսակրոն վանական (մանավանդ կրտսերը): Աբեղաթող (հնց.) 1. Վանական խիստ կյանքի կանոններից աբեղաներին ժամանակավորապես ազատելը: 2. Բարեկենդանի շաբաթը, որի ընթացքում աբեղաներին թույլատրվում էր մասնակցելու աշխարհիկ զվարճություններին: Աբեղացու 1. Աբեղա դառնալու պատրաստվող թեկնածու: 2. (արհմրհ.) Վախկոտ, կովից փախչող: Աբեղախոտ-Շրթնածաղիկների ընտանիքին պատկանող շատ տարածված, հոտավետ ծաղիկներով բույս, եզնախոտ (գործ է ածվում բժշկության մեջ եթերային յուղ ստանալու համար, իսկ որոշ տեսակներն էլ՝ իբր դեղաբույս պարտեզագործության մեջ) (*Stachys annua*)»²²: Տեսնում ենք, որ բուսանուն է, թեև նշում չկա վերոնշյալ բառարանում: Վկայված է նաև Ռ. Ղազարյանի՝ բուսանունների բառարանում. «Աբեղախոտ, եզնախոտ (Խուլեղինջազգիներ// Շրթնածաղկավորներ)»²³: «Աբեղաճագ, աբեղուկ-Դաշտային երգեցիկ փոքր թռչուն, արտույտների ընտանիքից, որ գլխին ունի աբեղայի կնգուղի նման կատար, կատարավոր արտույտ»²⁴: Այս դեպքում էլ կենդանանուն է: «Աբեղաճաշ -Օեծած ընկույզից կամ կաղինից սխտորով ու քացախով պատրաստված պասուց հեղուկ կերակուր»²⁵: Եզրութային բառարանում վկայված է. «1. Օեծած ընկույզով, սխտորով և քացախով պատրաստված պասուց ջրիկ ճաշ: 2. Օեծած ընկույզով (կամ կաղինով), սխտորով, ջրով ու քացախով պատրաստված ուտելիք, որի մեջ հաց են բրդում և ուտում որպես աղցան»²⁶: Այս պարագայում մշակութային ոլորտի եզրութ է՝ հայկական ճաշանուն է:

Չ) Գրաբարյան ընդհանրական եզրութների մի մասը ժամանակակից հայերենի համակարգերից մեկում, կորցնելով իմաստային կիրառությունը, տեղը զիջում է բառային նոր տարբերակի: Այսպես՝ գրաբարում «թող 1. (կզմխս.) Շնչառութեան օրգան, որ գտնուում է կրծքի վանդակում (Pulmo): 2. (կենդբ.) Ծո-

¹⁹ ԳԲ, հ. 1, էջ 11:

²⁰ ՆԲՀԼ, հ.1, ց. 1, էջ 2:

²¹ ԳԲ, հ. 1, էջ 11:

²² ԺՀԼԲԲ, հ. 1, էջ 1:

²³ Ռ. Ս. Ղազարյան, Բուսանունների հայերեն – լատիներեն - ռուսերեն – անգլերեն – ֆրանսերեն – գերմաներեն բառարան, Եր., 1981, էջ 5:

²⁴ ԺՀԼԲԲ, հ. 1, էջ 1:

²⁵ Նույն տեղում:

²⁶ Վ. Աղամյան, Ժ. Բաբայան, Հայկական խոհանոցի բառարան, Եր., 2015, էջ 6:

վամայր (մեղուգա): Կամ թոքառաջք (կզմխս.) Շնչափողի ճիւղաւորումները, ուրոնք օդը հասցնում են թոքերին. ցնցուղներ (բրոնխներ)»²⁷: Ժամանակակից հայերենում թոքն իբրև կենդանաբանական եզրույթ փոխարինվել է ծովամայր կամ օտար մեղուգա եզրույթով, իսկ բժշկագիտության ոլորտում թոքառաջքը բրոնխներով, և կամ թանչը դիզենտերիադով:

Է) Գրաբարյան համանուն եզրույթների մի մասը պահպանել է համանունությունը նաև ժամանակակից հայերենում: Օրինակ՝ գրաբարում «փոկ-1. Կաշուի բարակ ու երկար շերտ: 2. Փոկից պատրաստած խարազան՝ ձաղկիչ: 3. Փոկից գօտի: 4. Կաշուէ»²⁸: Ըստ Գ. Ջահուկյանի՝ ծագումն անհայտ է:

«Փոկ (յուն.) (կենդր.) Թիառտանիների կարգին պատկանող ծովային կաթնասուն կենդանի, Օովաշուն (Phoca vitulina)»²⁹: Ժամանակակից հայերենում պահպանվել են և՛ համանունությունը, և՛ իմաստները:

Կամ՝ «փող, փողք 1. Պարանոց, վիզ: 2. Կոկորդ, շնչափող: 3. Որկոր, կերակրափող: 4. Միջանցք (շինութեան մէջ)»³⁰: Ծագումն անհայտ է՝ ըստ Գ. Ջահուկյանի:

«Փող-1. Եղջերափող (նուագելու գործիք), շեփոր.... 3. Որոշ առարկաների խողովակաձև մասը, խողովակ: 4. Եղէգ»³¹:

Ժամանակակից հայերենում համանունների շարքում ավելացել է երրորդը՝ «Փող-1. Մետաղյա կամ թղթյա դրամանիշ, որ ծառայում է իբրև արժեչափ առքի և վաճառքի ժամանակ...»³²: Հասկանալի է, որ տնտեսագիտական եզրույթ է, թեև նշումը բացակայում է բառարանում: Ընդ որում, բազմիմաստ է: Ըստ Հր. Աճառյանի և Գ. Ջահուկյանի՝ իրանական փոխառություն է³³:

Ը) Գրաբարյան շրջանում որոշ գիտակարգերի դեպքում արդեն իսկ առկա է ոչ միայն եզրույթը, այլև եզրութահամակարգը՝ ախտ-ախտաբար-ախտաբեկ-ախտաբեր-ախտաբորբոք-ախտագործ-ախտաժետ կամ ախտաժետ-ախտաժետել-ախտաժետություն կամ ախտաժետություն-ախտալից-ախտաճք-ախտական կամ ախտային-ախտակիր-ախտակից-ախտակրական-ախտակրել-ախտակրություն-ախտակցաբար-ախտակցագոյն-ախտակցել-ախտակություն-ախտահալած-ախտահաւաք-ախտամարտ-ախտամոլի-ախտամոլութիւն-ախտանալ-ախտանկեալ-ախտասէր-ախտասիրել-ախտասիրութիւն-ախտասպան-ախտարծարծ-ախտամոլ-ախտացուցանել-ախտաւոր-ախտաւորաբար-ախտաւորագոյն-ախտաւորութիւն»³⁴:

²⁷ ԳԲ, հ. 1, էջ 496:

²⁸ ԳԲ, հ. 2, էջ 604:

²⁹ Նույն տեղում:

³⁰ Նույն տեղում:

³¹ Նույն տեղում:

³² ԺՀԼԲԲ, հ. 4, էջ 667:

³³ Հր. Աճառյան, Հայերեն արմատական բառարան, հ. 4, Եր., 1926, էջ 512: Գ. Ջահուկյան, Հայերեն ստուգաբանական բառարան, ց.1, Եր., 2010, էջ 766:

³⁴ ԳԲ, հ. 1, էջ 19-20:

Ժամանակակից հայերենում այս եզրութահամակարգից որոշ ձևեր դուրս են մղվել: Եզրութահամակարգը համալրվել է նորակազմություններով: Սակայն անհերքելի է գրաբարյան բառաշերտի միջուկային հենքը: Այսպես՝ գայլախտ, գեղձախտ(ավոր), դալկախտ, դեղնախտ, թոքախտ (-աբույժ, -ահար, -ային, -ավոր, -ություն), թոքախտաբուժություն, թաքախտահարություն, թոքախտավորություն, ժանտախտ, թոքերի ժանտախտ, լնդախտ (-ային, -ավոր), իլնախտ, խոզախտ, ծաղկախտ, կաթնասնկախտ, կանաչախտ, կարծրախտ (-ային), կարկամախտ, կարմրախտ, հյուծախտ՝ ծյուրախտ (-ավոր), շաքարախտ, ոսկրախտ, պալարախտ, պրկախտ, ջերմախտ, սիբիրախտ, սնկախտ, փտախտ (-ային), ախտաբան (-ական, -ություն), բջջային ախտաբանություն, ախտադարձություն, ախտահանիչ (միջոց), ախտորոշաբանական, ախտորոշել, ախտորոշում ևն³⁵:

Գիտության զարգացման սրընթաց առաջընթացով պայմանավորված՝ ժամանակակից արևելահայերենում նոր և նորագույն գիտաճյուղերի բազմաթիվ եզրութներ փոխառյալ են մնում: Հասկանալի է, որ գրաբարյան շրջանում այդ բնագավառների եզրութային բառաշերտը բացակայում է, սակայն ճիշտ լեզվաքաղաքականություն վարելու դեպքում օտարաբանությունների փոխարեն հայերենում մեծ մասամբ գրաբարյան և հետգրաբարյան, նաև արևմտահայերեն* բառապաշարի շնորհիվ կարող ենք ունենալ եզրութների հայեցի տարբերակները: Վիճելի է մնում այն խնդիրը, թե գրաբարում էլ հնագույն փոխառությունները հարստացրել են մեր եզրութային բառաշերտը: Այդ դեպքում ինչո՞ւ արդի շրջանում դրանք չեն կարող ազատորեն ներթափանցել մայրենի լեզու: Մեր կարծիքով, այն պարզ հիմնավորմամբ, որ հայերեն լեզվակիրների քանակը խիստ պակասել է, ուստի գիտական լեզվի, մասնավորապես եզրութաբանական բառաշերտի կանոնարկման, զարգացման նպատակով պետք է հնարավորության դեպքում նախապատվությունը տալ հայերեն կազմություններին, իսկ գրաբարը հարուստ շտեմարան է այս առումով: Պետք է հետեվողական ու նախանձախնդիր լինել, աշխատանքները կազմակերպելիս միավորել հայագետների և գիտության բոլոր ճյուղերի լավագույն ու հայրենանվեր մասնագետների ուժերը:

Այսպիսով՝ գրաբարից ժամանակակից արևելահայերենի գիտական բառաշերտ անցած եզրութների իմաստային դաշտերի փոփոխությունների քննության արդյունքում սույն հոդվածում կատարել ենք հետևյալ եզրահանգումները. նախ՝ հայերենի բառապաշարի եզրութացման գործընթացը կատարվել է ոչ

³⁵ Մ. Թենքեջյան, Անգլերեն - հայերեն, հայերեն - անգլերեն բժշկագիտական տերմինների բացատրական բառարան, Եր., 2007:

* Ի դեպ, արևմտահայերենից ներքին փոխառության ճանապարհով եզրութային բազմաթիվ հաջողված և յուրացված ձևեր ունենք ժամանակակից արևելահայերենում՝ եզրութ, համութ, կայքեջ ևն:

միայն նախագրաբարյան, այլև հետգրաբարյան շրջափուլերում: Ապա՝ եզրութացումը կատարվել է գրաբարում **բառ** → ժամանակակից հայերենում **եզրույթ**, կամ գրաբարում **եզրույթ** → ժամանակակից հայերենում **եզրույթ**, գրաբարում, նաև ժամանակակից հայերենում **և՛ բառ, և՛ եզրույթ** իմաստային անցման, վերաիմաստավորման ճանապարհով: Ժամանակակից արևելահայերենում եզրութային նորակազմությունները համարել են ոչ միայն նույն, այլ նաև նոր և համանուն եզրութային արտահամակարգերի շարքերը:

Ազգային լեզվով եզրութաբանության զարգացման գործընթացը պահանջում է պետական հոգածություն՝ ճիշտ լեզվաքաղաքականություն, մասնագետների գործունե մասնակցություն, ինչը բարդ է և ժամանակատար: Մայրենիով եզրութաբանությունը կարող է առաջացնել տարբերություններ գիտական և կիրառական լեզուների միջև, ինչը կարող է դժվարացնել միջազգային համագործակցությունը և հաղորդակցությունը: Ուստի, ազգային լեզվով եզրութաբանական համակարգի զարգացումը կարևոր է տվյալ լեզվի և մշակութային պահպանման, գիտելիքի տարածման և լեզվական ինքնավարության ապահովման համար, բայց ունի որոշակի մարտահրավերներ, որոնք պահանջում են հավասարակշռված և ռազմավարական մոտեցում:

КАРИНЕ МИКАЕЛЯН – Грабар как источник терминального пласта слов современного восточноармянского языка. – В результате исследования изменений в семантических полях терминов, перешедших из грабара в научный лексикон современного восточноармянского языка, в данной статье мы пришли к следующим выводам. Во-первых, процесс терминации лексикона армянского языка проходил не только в дограбарской, но и в послеграбарской эпохах. Далее, терминация происходила путем смыслового перехода, переосмысления **слова** в грабаре → **термина** в современном армянском, или **термина** в грабаре → **термина** в современном армянском, а также **и слова, и термина** как в грабаре, так и в современном армянском. Терминальные неологизмы в современном восточноармянском пополнили ряды не только одинаковых, но и новых и омонимичных внешних терминальных систем.

Процесс развития терминологии на родном языке требует вклада со стороны государства, а именно — правильной языковой политики, действенного участия специалистов, что сложно и требует много времени. Терминология на родном языке может создавать различия между научным и прикладным языками, что может затруднять международное сотрудничество и коммуникацию. Следовательно, развитие терминологической системы на родном языке важно для сохранения данного языка и культуры, распространения знаний и обеспечения лингвистической автономии, однако оно подразумевает определенные вызовы, которые требуют уравновешенного и стратегического подхода.

Ключевые слова: *грабарские термины, внутренние терминальные заимствования, расширение семантического поля, терминация слов, система терминов, термины-омонимы, развитие и стратегия терминальной системы на родном языке*

KARINE MIKAYELYAN – Old Armenian (Grabar) as a Source of Developing Terms in Modern Eastern Armenian Vocabulary. – In the result of the research carried out on the changes in the semantic fields of terms which have passed from Grabar to Eastern Armenian vocabulary, in the present article the following conclusions have been drawn: firstly, the process of creating

terms in Armenian could be observed not only in the pre-Grabar, but also in the post-Grabar periods. Secondly, in Grabar creating of terms was carried out through semantic transition or reinterpretation such as **word** in Grabar- into **term** in modern Armenian, **term** in Grabar into **term** in modern Armenian or **word** and **term**, both in Grabar and in modern Armenian. In modern Eastern Armenian, new created terms were added not only to the same, but also to the new and homonymous terminological exterior systems.

The process of developing terminology in the national language needs great care, such as correct language policy, active participation of professionals, which is complicated and time consuming. Terminology in the mother tongue may produce differences between the scientific and applied languages creating difficulties in international cooperation and communication. Therefore, the development of the terminological system in the native language is of great importance for preserving culture, spreading knowledge and providing language autonomy, but there are still several challenges that call for balanced and strategic approach.

Key words: *Grabar terms, internal terminal borrowings, expansion of semantic field, termination of words, term system, homonymous terms, development and strategy of terminological system in the mother tongue*